

Андрієнко Микола Васильович,
докторант НАДУ при Президентіві України, к.і.н.

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті досліджено проблему принципів державного управління, суть якої полягає у пошуку прийнятної й єдиного підходу до визначення загальних принципів державного управління. З метою визначення підходу до розв'язання зазначеної проблеми досліджено зміст дефініції «принцип державного управління». З урахуванням результатів досліджень та сучасної наукової думки запропоновано чотири узагальнені групи принципів державного управління.

Ключові слова: пожежна безпека, державне управління, принцип.

Andrienko Mykola

THE PROBLEM OF DEFINING GENERAL PRINCIPLES OF STATE MANAGEMENT

The article studies the problem of state management principles the gist of which is in search for the acceptable and common approach to define general principles of state management. In order to find approach to solve the mentioned problem the content of the "state management principle" definition is studied. Four generalized groups of state management principles are offered with account of the research results and modern scientific ideas.

Keywords: fire safety, state management, principle.

Андрієнко Николай Васильевич

ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЯ ОБЩИХ ПРИНЦИПОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

В статье исследована проблема принципов государственного управления, суть которой состоит в поиске приемлемого и единого подхода к определению

общих принципов государственного управления. С целью определения подхода к решению указанной проблемы исследовано содержание дефиниции «принцип государственного управления». С учетом результатов исследований и современной научной мысли предложено четыре обобщенных группы принципов государственного управления.

Ключевые слова: пожарная безопасность, государственное управление, принцип.

Постановка проблеми. Існує стала думка багатьох вчених, що однією з важливих категорій науки управління залишаються принципи. Державне управління, як важлива складова науки управління, також базується на сукупності відповідних принципів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи до обґрунтування принципів державного управління знайшли своє безпосереднє відображення в працях вітчизняних та іноземних фахівців: В. Б. Авер'янова, О. П. Альохіна, Г. В. Атаманчука, В. Г. Афанасьєва, В. Д. Бакуменка, Ю. П. Битяка, М. Вебера, Н. Т. Гончарук, Д. П. Зеркіна, В. Г. Ігнатова, Б. П. Курашвілі, А. Маслоу, О. Ф. Мельника, П. Н. Лебедєва, Н. Р. Нижник, О. Ю. Оболенського, В. М. Олуйка, Я. Ф. Радиша, В. С. Рапопорта, С. М. Серьогіна, Е. А. Смирнова, С. Г. Стеценка, В. П. Троня, В. В. Цветкова, В. Є. Чіркїна, О. С. Шаптали та ін.

Результати проведеного аналізу літературних джерел з питань державного управління вказують на тривалість дискусії стосовно пошуку прийнятної й єдиної підходу до визначення загальних принципів державного управління.

Мета статті – обґрунтувати підхід до розв'язання проблеми загальних принципів державного управління.

Виклад основного матеріалу. Розв'язання проблеми загальних принципів державного управління, на думку автора, вимагає передусім з'ясування змістовної суті дефініції «принцип державного управління», а потім

здійснення переходу до його трансформації з урахуванням особливостей сфери ПБ [1].

З урахуванням проведених досліджень різноманітних підходів до визначення суті дефініції «принцип державного управління», а також враховуючи класичні підходи відомих шкіл «наукового управління» та «адміністрування», можна зробити висновок, згідно з яким принцип державного управління слід розуміти як базове вихідне теоретичне положення й правило, які відображають об'єктивні закономірності (закони) існування та розвитку суспільства і держави, і використання яких дозволяє синтезувати найбільш суттєві предметні складові ефективного державного управління.

Обґрунтування суті дефініції «принцип державного управління» дозволяє перейти до аналізу базової кількості загальних принципів державного управління та їх можливої класифікації.

На теперішній час відомі різноманітні підходи до визначення загальної кількості принципів управління. Найбільш відомими з них вважаються дванадцять принципів управління, які були сформульовані ще на початку ХХ ст. американським вченим Г. Емерсоном у праці «Дванадцять принципів продуктивності» [2]. Засновник адміністративного підходу в управлінні А. Файоль запропонував у свій час більшу кількість – чотирнадцять принципів управління, а також висловив думку про те, що число принципів управління може бути необмеженим [3]. Легенда американського автомобілебудування і визнаний світом менеджер високого рівня Г. Форд обмежився лише шістьма загальними принципами наукового управління [4]. Шість фундаментальних принципів наукового управління запропоновано засновником класичного підходу в управлінні Ф. Тейлором [5].

У другій половині ХХ ст. також були запропоновані підходи до визначення кількості принципів управління. Так, провідний американський вчений С. Янг у книзі «Management: a Systems Analysis» (1966) у площині «конструювання організацій» запропонував більше десятка загальних принципів управління [6]. Фахівці та вчені Інституту проблем управління

Академії наук СРСР визначили більше тридцяти принципів управління [7]. У ґрунтовній книзі радянського періоду «Курс для высшего управленческого персонала» (1970), яка стала скороченим перекладом шеститомного американського видання «Executive leadership Course» (1964) під науковою редакцією д.е.н. В. І Терещенка, виділено більше двох десятків загальних і специфічних принципів управління, пов'язаних з такими напрямками діяльності, як виробництво, збут, фінанси, юридичні аспекти бізнесу, ведення бізнесу [8]. Відомі американські фахівці-експерти Р. Джонсон, Ф. Каст і Д. Розенцвейг у колективній праці «The Theory and Management of Systems» (1973) зацентрували увагу на семи основних принципах управління при організації виробництва [9]. Інші американські фахівці з управління Г. Кунц і С. О'Доннел у системній двотомній праці «Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций» (1981) зупинилися на десяти принципах планування, п'ятнадцяти – організації, десяти – мотивації та чотирнадцяти принципах контролю [10; 11]. Один із засновників відомої в СРСР методологічної школи Г. П. Щедровицький у своїх лекціях у 80-х роках минулого століття навів уявлення про основні принципи управління організаційними системами, звертаючи увагу на їх особливість і специфічні умови можливого їхнього використання [12]. Французький економіст Б. Гурне у своїй праці «L'administration» (1986) акцентував увагу на шістнадцяти принципах організації державного управління, розглядаючи різні гілки влади [13].

Після розпаду СРСР, коли на теренах колишнього Радянського Союзу зникла система однопартійного управління та з'явилися нові форми власності, притаманні ринковій економіці, питання державного управління стали досить актуальними, у тому числі й для України. Це впливає з праць В. Б. Аверьянова, Г. В. Атаманчука (перше видання курсу лекцій «Теория государственного управления» 1997 р.), О. М. Бандурки, Б. А. Гаєвського, З. Гладуна, С. Д. Дубенко, колективу авторів під наук. керів. В. В. Цветкова, В. М. Колпакова, Н. Р. Нижник, О. А. Машкова, Ю. В. Тихонравова, В. П. Троня та інших фахівців з державного управління.

Аналіз літературних джерел з державного управління наприкінці ХХ ст. показав, що в результаті проведених досліджень науковці та фахівці виділили низку загальних і специфічних принципів державного управління в умовах розвитку ринкової економіки, кількість яких знаходилася в межах від восьми до п'ятнадцяти.

Початок ХХІ ст. і його перше десятиріччя вказують на активний розвиток науки державного управління та проведення досліджень на підставі наявного досвіду державного управління, зокрема у сфері ПБ. З'явилися праці таких вітчизняних і зарубіжних авторів, як: В. Д. Бакуменко, А. Ю. Васіна, Р. В. Войтович, П. І. Гаман, Н. Т. Гончарук, Л. Ю. Гордієнко, В. А. Доманський, В. Н. Дубовицький, Д. П. Зеркін, В. В. Ліпинський, Ю. Р. Лозинський, О. Ф. Мельников, А. Ф. Мельник, С. П. Мосов, Л. К. Мухамбетова, П. І. Надолішній, О. Ю. Оболенський, С. П. Потеряйко, Я. Ф. Радиш, С. М. Серьогін, Г. П. Ситник, В. І. Токарева, О. О. Труш, М. В. Удод, В. Є. Чіркін, В. О. Шамрай, Ф. Шамхалов, О. С. Шаптала та ін.

Водночас проведені дослідження показали, що лише деякі праці з питань державного управління пов'язані з визначенням загальних і специфічних принципів державного управління. Так, В. Є. Чіркін у книзі «Государственное управление. Элементарный курс» (2002), розглядаючи державу в якості управлінської системи, у прямій постановці принципи державного управління не сформулював. Разом з тим, вивчення положень, що наведені в книзі, дозволяють стверджувати, що автором виділено більше десяти таких принципів [14]. У колективній праці «Державне управління» (2003) за ред. А. Ф. Мельник визначено двадцять сім принципів: загальносистемних – шість: структурних – п'ять; структурно-цільових – чотири; структурно-організаційних – п'ять; структурно-процесуальних – два; спеціалізованих – п'ять [15]. Своєю чергою, О. С. Шаптала, досліджуючи проблемні питання державного управління сферою рекреаційного обслуговування в Автономній Республіці Крим, запропонував п'ятнадцять загальних принципів державного управління [16]. На майже аналогічній позиції знаходився Я. Ф. Радиш при обґрунтуванні

принципів державного управління охороною здоров'я в Україні [17]. Авторський колектив під керівництвом Ю. П. Битяка в праці «Адміністративне право України» (2005) звернув увагу на шість загальних принципів державного управління, базуючись на положеннях Конституції України [18]. З іншого боку, колектив авторів у праці «Основы государственного управления» (2005) докладно зупинився на дев'яти загальнометодологічних принципах державного управління [19]. З урахуванням європейського та світового досвіду Н. В. Гудимі вдалося визначити вісім загальних принципів державного управління при дослідженні відкритості та прозорості в діяльності органів державного управління України [20]. М. В. Паладій у монографії «Сфера інтелектуальної власності в Україні: проблемні питання державного управління в умовах інтеграції в міжнародні співтовариства» (2011) обґрунтовано виділив дванадцять загальних і дев'ять специфічних принципів державного управління [21].

Проведений аналіз вказує, що в науковій і фаховій літературі кількість загальних (базових) принципів державного управління та їх типологія відрізняються. Це свідчить про існування проблеми уніфікації загальних принципів державного управління та відсутність однозначного підходу до її розв'язання, а також породження цим проблематики класифікації принципів державного управління.

Існування такої проблематики підтверджується фаховими та науковими дослідженнями. Так, Г. В. Атаманчук, розглядаючи проблематику класифікації принципів державного управління, звернув увагу на три взаємозв'язані та взаємообумовлені аспекти: онтологічний, гносеологічний і методологічний [22]. При цьому онтологічний, на думку Г. В. Атаманчука, розкриває генезис принципів, їх взаємозв'язки з природою, сутністю, місцем і роллю тих закономірностей, відносин і взаємозв'язків, які вони відображають. Гносеологічний пов'язаний з аналізом характеру принципів, мовою, логікою та структурою їх адекватної наукової інтерпретації. Методологічний аспект забезпечує розкриття ролі принципів у теоретичній і практичній діяльності

людей у галузі державного управління, їх значення як інструменту перетворення державно-управлінських явищ, умови і засоби їх дійсного застосування в управлінській практиці. На нашу думку, такий підхід дозволяє наблизитися до загальних меж класифікації.

Розглядаючи види принципів державного управління, Г. В. Атаманчук виділив декілька груп принципів. До першої групи, на його думку, увійшли загальносистемні принципи: законність, розподіл влади, федералізм, об'єктивність, демократизм, правове упорядкування, публічність. Друга група принципів сформована із структурно-цільових принципів державного управління: підлеглості, взаємодоповнення, послідовності, узгодженості, забезпечення переходу «дерева» цілей державного управління у функціональну структуру державного управління. Структурно-функціональні принципи увійшли до третьої групи принципів. До їхнього складу автором віднесені такі принципи: диференціації та фіксування функцій шляхом видання правових актів; сумісності; концентрації; комбінування, достатньої різноманітності; відповідності управляючих впливів реальним потребам і запитам структурних компонентів, якими управляють, і головним чином, об'єктів, якими управляють [22]. До складу четвертої групи принципів Г. В. Атаманчук відніс структурно-організаційні принципи: єдності системи державної влади; поєднання колегіальності та єдиноначальності; лінійно-функціональний; територіально-галузевий і багатоманітності організаційних зв'язків. П'ята група принципів, що визначені як «структурно-процесуальні», включає до себе відповідність елементів управлінської діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування їх функціям і організації, а також конкретизації способів стимулювання.

Один із підходів до класифікації принципів державного управління був запропонований з боку Д. П. Зеркіна та В. Г. Ігнатова. В їх розумінні принципи об'єднуються у дві основні групи: загальносистемні методологічні принципи та принципи, які регулюють управління як соціально-політичний процес [19]. Разом з тим, до складу загальносистемних принципів авторами включені ще

чотири групи принципів: загальнометодологічні принципи, сформульовані на засадах пізнання загальних законів соціального й державного управління, які закріплені політичними та правовими нормами; організаційні системно-структурно-функціональні принципи, закріплені нормативно; принципи розроблення, ухвалення та виконання рішень, які у більшості своїй передбачені законодавством; принципи управління окремими сферами суспільного життя: політичною, економічною, соціальною, культурною.

Багатоаспектним вважається підхід, який використовувався в часи СРСР і згідно з яким ознаками класифікації принципів управління були обрані фактори, що визначають закон управління: ступінь використання при управлінні інформації про стан об'єкта управління (два принципи); ступінь використання при управлінні інформації про збурювання (три принципи); ступінь використання при управлінні інформації про параметри та структуру об'єкта управління (шість принципів) та ін. [7].

На особисту думку Н. М. Мельтюхової, як базову основу класифікації принципів державного управління необхідно обрати взаємозв'язок принципів і законів управління, внаслідок чого нею було отримано сукупність співвідношень [23]. Так, закону «єдність системи управління» відповідають чотири принципи: об'єктивність із позицій додержання законів; правове регулювання управлінської діяльності; відповідність фактичної діяльності закріпленим функціям; єдність системи органів державної влади; установлення нормативів за елементами системи. Для такого закону, як закон «поєднання централізації та децентралізації», визначено також чотири принципи: територіально-галузева організація управління; делегування повноважень і відповідальності; поєднання єдиноначальності та колегіальності; зворотного зв'язку. Закон «взаємозалежності об'єкта і суб'єкта управління» співвідноситься з вісімкою принципів: відповідність об'єктивним законам суспільного розвитку; відповідність інтересам народу; різноманітність спеціальних (конкретних функцій); орієнтація на постійне оновлення; урахування темпів розвитку керованих об'єктів при формуванні управлінських

рішень; вміння слухати керівників і клієнтів; публічності; демократизму. Для закону «відповідність повноважень і відповідальності» характерні три принципи: співвідносність влади та державного управління; делегування повноважень і відповідальності; конкретизація управлінської діяльності та особистої відповідальності. Сім принципів: підпорядкування локальних цілей загальній меті; суперечність цілей; взаємодоповнення цілей; послідовність у досягненні всієї сукупності цілей; розподіл цілей за функціями державного управління; уточнення мети при зміні обставин; відповідність елементів системи визначеній меті співвідносяться із законом «цілеспрямованість побудови і функціонування системи». І останній закон – закон «виключна роль творчої активності людини в організації якісної роботи системи управління» співвідноситься з одинадцятьма принципами: застосування заробітної плати як грошового стимулу; дисципліна; чесність у справах; винагорода; справедливість; стабільність персоналу; ініціатива; атмосфера яка сприяє розкриттю здібностей робітників; методи роботи з людьми, які приносять задоволення від роботи; етика ділової поведінки; посилення соціальної і політичної захищеності державних службовців [23].

Із запропонованим підходом до класифікації, фокусом якої є встановленні зв'язку між принципами державного управління й законами управління, можна погодитися. Разом з тим, не можна погодитися із зазначеними Н. М. Мельтюховою законами управління та деякими принципами державного управління, які не можна вважати принципами. Наприклад, з такими: урахування темпів розвитку керованих об'єктів при формуванні управлінських рішень; вміння слухати керівників і клієнтів; атмосфера, яка сприяє розкриттю здібностей робітників, тощо.

Іншим підходом до класифікації вважається підхід, запропонований авторським колективом у праці «Административное право Украины». Принципи державного управління запропоноване розглядати за видами таким чином: загальносистемні; структурно-цільові; структурно-функціональні; структурно-організаційні; структурно-процесуальні [24]. При цьому автори

підтверджують існування проблематики з питань класифікації, акцентуючи увагу на тому, що в адміністративно-правовій науці немає єдиної думки з приводу класифікації принципів на групи та види.

На думку авторського колективу під керівництвом Ю. П. Битяка, державне управління має здійснюватися відповідно до тих принципів (засад), які закріплені саме Конституцією України, стверджуючи, що в сучасній юридичній літературі систему принципів державного управління, як правило, не розглядають. Виходячи з цього, акценти розставлені лише на ті принципи державного управління, які випливають з Конституції України: відповідальність органів виконавчої влади (посадових осіб) за доручену справу перед людиною і державою; верховенство права; законність; участі громадян та їх об'єднань в управлінні; рівноправність громадян в управлінні; гласність [18]. Такий підхід, на наш розсуд, обмежений рамками Конституційних положень, що не дуже сприяє окресленню контуру системи принципів державного управління, яка потребує створення.

Аналізуючи різноманітні підходи, можна підтвердити існування проблематики класифікації принципів державного управління, що вимагає принципово нових підходів, особливо в умовах не завжди передбаченої динаміки ринкових відносин і виникнення сукупності ризиків політичного, економічного та соціального характеру в нашій державі, як це трапляється сьогодні.

Таким чином, як і раніше [21; 25], ключовою проблемою державного управління в Україні залишається проблема вироблення та впровадження принципів сучасного державного управління. Теоретичні й практичні протиріччя спостерігаються в питаннях, що відносяться і до проблематики класифікації принципів державного управління, яка сьогодні часто ігнорується, внаслідок чого багато перетворень і трансформацій у державному управлінні відбуваються, як показує реальність, не завжди об'єктивно. При цьому, залишається нереалізованим системний підхід до створення та змін державних структур, у результаті чого наше суспільство не завжди відчуває позитивний

вплив дій з боку апарату державного управління. Прийняття Закону «Про очищення влади», а також стратегічні реформи, презентовані Президентом України П. Порошенком, стали найкращим цьому підтвердженням.

Окреслити основні (загальні) принципи сучасного державного управління в Україні, формалізувати їх у поняттях та достовірній формі, певним чином систематизувати та розробити конкретні механізми їх використання, як показує проведений вище аналіз, є досить складним завданням. У зв'язку з цим, пропонується з урахуванням змісту дефініції «принцип державного управління» та сучасної наукової думки сформулювати чотири узагальнені групи принципів державного управління.

1. Суспільно-політичні принципи, які відображають і розкривають соціальну природу державного управління, його детермінованість і безпосередню обумовленість суспільством у конкретний історичний період.

2. Структурні принципи, які сформовані через дослідження функціональної та організаційної структур державного управління. До них відносяться: функціональний, сутність якого полягає в тому, щоб потребу розглядати як сукупність функцій, які необхідно виконати для її задоволення; диференціація та фіксування функцій шляхом видання правових норм; сумісність функцій; концентрація функцій; комбінування функцій; відповідність функцій потребам і запитам управлінських об'єктів.

Особливого значення при цьому набувають такі принципи:

- системний, коли будь-яка система (об'єкт) розглядається як сукупність взаємозв'язаних елементів, що складають цілісність, має мету, яку необхідно досягнути, має зв'язок із зовнішнім середовищем і зворотній зв'язок, а також нову властивість, яка не притаманна ні одному з її елементів;
- процесний, що розглядає функції державного управління як взаємозв'язані. Процес управління спрямований на реалізацію усіх функцій і являє собою серією безперервних і послідовних взаємозв'язаних етапних дій;

- комплексний, при застосуванні якого мають враховуватися технічні, екологічні, економічні, організаційні, соціальні, психологічні, а також інші необхідні аспекти управління та їх взаємозв'язки;
- нормативний, що полягає у встановленні нормативів управління за всіма вихідними елементами процесу управління та ін.;
- оптимізації державного управління, яка дозволяє удосконалювати структуру об'єкта управління та підвищує його функціональні можливості. Це, у свою чергу, підвищує ефективність системи, якою управляють. На теперішній час цей принцип обумовлює необхідність раціоналізації ієрархічних рівнів управління та децентралізації регламентуючої ролі державного апарату, а також удосконалення структури управління державних установ і організацій;
- інтегрування, який націлений на дослідження та посилення взаємозв'язків між окремими підсистемами та елементами системи державного управління, рівнями управління по вертикалі і суб'єктами управління по горизонталі;
- динамічний, коли об'єкт державного управління має розглядатися у діалектичному розвитку, ланцюжку причинно-наслідкових зв'язків, в умовах здійснення ретроспективного аналізу і перспективного прогнозу;
- відтворюваний, тобто орієнтований на постійне поновлення етапів процесу державного управління.

3. При побудові організаційної структури державного управління можуть проявлятися такі принципи: розподілу влади; територіально-галузевий; подвійного підпорядкування; лінійно-функціональний; поєднання єдиноначальності та колегіальності.

4. Принципи державно-управлінської діяльності, які розкривають відносини та взаємозв'язки методів, форм, стадій та інших елементів діяльності

державних органів при здійсненні ними відповідних управлінських функцій. До них відносяться: відповідність елементів (методів і форм) управлінської діяльності державних органів їх функціям і організації; відповідність правового регулювання управлінської діяльності та особистої відповідальності за її результати; відповідність стимулювання управлінської діяльності та інші, що відносяться до управлінського адміністративного процесу.

Висновки. Підводячи підсумок, слід зазначити, що запропонований підхід з урахуванням змісту дефініції «принцип державного управління» та сучасної наукової думки дозволив сформулювати чотири узагальнені групи принципів державного управління.

Література.

1. Андриенко Н. Содержание и суть термина «принципы государственного управления сферой пожарной безопасности» / Н. Андриенко // Оралдың ғылым жаршысы. – 2013. – №24(72). – С. 42-46. – (Серия: право; государственное управление; история; филологические науки).
2. Эмерсон Г. Двенадцать принципов производительности / Г. Эмерсон; пер. с англ. Ф. Окунева, А. Сизова. – М.: Бизнес-Информ, 1997. – 200 с.
3. Файоль А. Общее и промышленное управление / Теория управления. Менеджмент. В 3 ч. Ч.2. Классики менеджмента: [хрестоматия] / сост. Л. П. Черныш, Л. П. Ермалович, Е. М. Бурак. – Минск: ГИУСТ БГУ, 2007. – С. 136–162.
4. Форд Г. Моя жизнь, мои достижения. Сегодня и завтра / Г. Форд; пер. с англ. под ред. В. А. Зоргенфрея. – К.: «Грайлык», 1993. – 204 с.
5. Тейлор Ф. Принципы научного менеджмента / Ф. Тейлор; пер. с англ. А. И. Зак. – М.: Контроллинг, 1991. – 104 с.
6. Курс для высшего управленческого персонала; пер. с англ. Н. Н. Артемов, В. Г. Бутенко, И. К. Быков, А. Г. Гаврилов и др.; под научн. ред. В. И. Терещенко. – М.: Экономика, 1970. – 807 с.
7. Теория управления. Терминология. Вып. 107. – М.: Наука, 1988. – 56 с.

8. Янг С. Системное управление организацией / С. Янг; пер. с англ. Э. А. Антонова, А. В. Горбунова, Г. И. Шепелева; под ред. С. П. Никанорова, С. А. Батасова. – 1972. – 456 с.
9. The Theory and Management of Systems / R.A. Johnson, F. E. Kast, J. E. Rosenzweig. – NewYork: McGraw-Hill, 1973. – 539 p.
10. Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций / Г. Кунц, С. О’Доннел; пер. с англ. В.В. Рославцев, Ю. В. Семенов; общ. ред. Д. М. Гвишиани. Т.1. – М. : Прогресс, 1981. – 496 с.
11. Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций / Г. Кунц, С. О’Доннел; пер. с англ. В.В. Рославцев, Ю. В. Семенов, Г. В. Шведов; общ. ред. Д. М. Гвишиани. Т. 2. – М. : Прогресс, 1981. – 512 с.
12. Щедровицкий Г. П. Оргуправленческое мышление: идеология, методология, технология: [курс лекций]. Т. 4. / Г.П. Щедровицкий. – М., 2000. – 384 с.
13. Гурне Б. Державне управління / Б. Гурне; перекл. з франц. В. Шовкуна. – К.: Основи, 1993. – 165 с.
14. Чиркин В. Е. Государственное управление. Элементарный курс / В. Е. Чиркин. – М. : Юристъ, 2002. – 320 с.
15. Державне управління: [навчальний посібник] / [А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна, Л.Ю. Гордієнко]; за ред. д.е.н., проф. А. Мельник. – К. : «Знання-Прес», 2008. – 343 с.
16. Шаптала О. С. Автономна Республіка Крим: проблемні питання державного управління сферою рекреаційного обслуговування: [монографія] / О. С. Шаптала. – ОРІДУ НАДУ, 2003. – 264 с.
17. 295. Радиш Я. Ф. Державне управління охороною здоров’я в Україні: генезис та тенденції розвитку: дис... доктора наук з державного управління: спец. 25.00.01 / Я. Ф. Радиш. – К., 2003. – 346 с.

18. Адміністративне право України: [підручник] / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко, В. В. Зуй та ін.]; за ред. проф. Ю. П. Битяка – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 544 с.
19. Зеркин Д. П. Основы теории государственного управления: [курс лекций] / Д. П. Зеркин, В. Г. Игнатов. – [Изд. 2-е, доп. и перераб.]. – Ростов-на-Дону : Изд. Центр «МарТ», 2005. – 512 с.
20. Гудима Н.В. Принципи відкритості і прозорості в діяльності органів державного управління України (організаційно-правові засади): [монографія] / Н. В. Гудима. – Черкаси: Вид-во Чабаненко Ю., 2007. – 200 с.
21. Публічна влада та управління: принципи і механізми реалізації: [монографія] / За заг. ред. Н. Р. Нижник. – Чернівці: Технодрук, 2008. – С. 77–87.
22. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: [курс лекций] / Г. В. Атаманчук. – [3-е изд., доп.]. – М. : Изд-во ОМЕГА-Л, 2005. – 584 с.
23. Мельтюхова Н. М. Закони та принципи державного управління / Н. М. Мельтюхова // Актуальні проблеми державного управління. – 2009. – № 1(35). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ardu/2009_1/.
24. Административное право Украины: [учебник] / Под общей ред. С. В. Кивалова.– Х. : «Одиссей», 2004. – 880 с.
25. Нижник Н. Україна – державне управління: шляхи реформування / Н. Нижник. – К. : Вид-во УАДУ, 1997. – 71 с.